

Динаміка громадянських війн

Вивчення динаміки громадянської війни пов'язане із застосуванням збройного насилля, руйнацією, захопленням, знищенням сил протидіючої сторони під час боротьби за владу. Під час війни якісно змінюються засоби, методи діяльності суб'єктів, повсякденні прояви соціальних антагонізмів, сутність, організаційна структура протидіючих сторін, а також характер їхніх відносин, формуються нові суб'єкти владних відносин.

Внутрішня війна проходить певні стадії, кожна з яких, в свою чергу, поділяється на фази. Кожну фазу слід розглядати як певний етап в динаміці, що вказує на ступінь напруги в соціально-політичних відносинах, глибину суперечностей між представниками різних соціальних груп, коли ненависть набуває ознак соціального расизму та відбувається девальвація колишніх цінностей. **Ключові слова:** громадянська війна, динаміка громадянської війни, стадії та фази внутрішньої війни.

Изучение динамики гражданской войны связано с применением вооруженного насилия, разрушением, увлечением, уничтожением сил противоборствующей стороны во время борьбы за власть. Во время войны качественно изменяются средства, методы деятельности субъектов, повседневности проявления социальных антагонизмов, сущность, организационная структура противоборствующих сторон, а также характер их отношений, формируются новые субъекты властных отношений.

Внутренняя война проходит определенные стадии, каждая из которых, в свою очередь, разделяется на фазы. Каждую фазу следует рассматривать как определенный этап в динамике, которая указывает на степень напряжения в социально-политических отношениях, глубину противоречий между представителями разных социальных групп, когда ненависть приобретает признаки социального расизма и происходит девальвация бывших ценностей.

Ключевые слова: гражданская война, вооруженный конфликт, динамика гражданской войны, стадии и фазы внутренней войны.

The studying the dynamics of civil war involving the use of armed violence, destruction, seizure, destruction forces opposing sides during the struggle for power. During the war the means of working methods, everyday manifestations of social antagonisms, the essence of the organizational structure of the warring parties change qualitatively, as well as the nature of their relationship, formed the subjects of power relations. Internal war has certain stages, each of which in turn is divided into phases. Each phase should be viewed as a step in the dynamics, indicating the degree of tension in the socio-political relations, contradictions between different social groups, where hatred gets social features racism, depreciation former values.

Thus, the process of civil war characterized by sequential stages that reflect the process of conflict on its origin and completion.

Key words: civil war, armed conflict, dynamics of civil war, stage and phase of internal war.

УДК 355.426

Вовк С.О.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та правознавства
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»

Громадянська війна як будь-яке соціальне явище може бути розглянута як процес, що протікає в часі, і, відповідно, має свої стадії та фази. Динаміка внутрішньої війни представляє собою перебіг розвитку, змін внутрішнього збройного конфлікту під впливом його внутрішніх механізмів та/або зовнішніх факторів.

Вивчення динаміки громадянської війни пов'язане із застосуванням збройного насилля, руйнацією, захопленням, знищенням сил протидіючої сторони під час боротьби за владу. Під час громадянської війни якісно змінюються засоби, методи діяльності суб'єктів, організаційна структура протидіючих сторін, а також характер їхніх відносин, формуються суб'єкти владних відносин. При цьому відбувається втрата комунікацій між суб'єктами конфлікту, що викликає обопільне почуття страху і непевності, яке підштовхує протидіючі сторони до більш радикальних і неадекватних дій.

Під динамікою громадянської війни слід розуміти раптову чи поступову зміну стосунків між протидіючими сторонами, яка залежить від специфіки їхніх суперечливих стосунків, характерологічних особливостей, значущості визначених ними цілей з урахуванням факторів дійсності, які на них впливають.

Віокремлення стадій громадянської війни можливе крізь призму політичної конфліктології. Громадянська війна – це політичний конфлікт, який відображає на політичному рівні соціальні протиріччя та проблеми управління, які існують в суспільстві, державі на певному етапі розвитку. Громадянська війна виступає як прояв функціонального конфлікту в суспільстві і катастрофа для країни та народу. Внутрішня війна як внутрішньополітичний збройний конфлікт має соціально-класовий, національно-етнічний або релігійний характер. Як правило, такий конфлікт відбувається із застосуванням крайніх форм насилля. Таким чином, громадянська війна, безперечно, є найвищою за рівнем соціальної напруги формою внутрішньодержавного конфлікту, формою силового вирішення соціально-політичних протиріч.

Визначення громадянської війни як політичного конфлікту розглядають вчені тільки в рамках праць, присвячених загальним аспектам політичного конфлікту. Перш за все, це дослідження Б. Коваленка, А. Пірогова, О. Рижова [1], А. Глухової [2], які приділяють увагу соціальному конфлікту та особливостям його виникнення в політичній сфері та освітлюють еволюцію політико-психологічної рефлексії політичного конфлікту. Спробою

розглянути громадянську війну з точки зору політичної конфліктології є робота А. Посадського [3], в якій автор на конкретному історичному прикладі (громадянська війна в Росії 1918–1920 рр.) оцінює природу, характер та динаміку означеної форми політичного конфлікту. Українські дослідники (О. Чижова [4], В. Небоженко [5], А. Пойченко, В. Ребкало, О. Хворостяний [6] С. Сірий [7]) розглядають політичні конфлікти як прояв прагматизму в сучасному суспільстві, приділяючи особливу увагу проблемам внутрішнього і зовнішнього виміру конструктивного управління політичними конфліктами.

Проблемі динаміці та умовам збройного конфлікту присвячені дослідження М. Арзамаскіна [8], де дослідник виокремлює три стадії: латентну, відкриту та завершальну (вирішення конфлікту), кожна з яких має свої характерні ознаки.

Так, перша стадія характеризується соціальною напругою і відзначається появою почуття незадоволеності станом речей, симптомів напруги і хвилювання. Симптоми латентної стадії, як правило, включають емоційні реакції негативного плану, в тому числі ворожість і агресію. В рамках суспільної думки гострота політичних проблем проявляється в теоретичних дискусіях.

Відповідно до розвитку конфлікту на другій стадії відбувається поступова консолідація опонентів, а думки стають реальною силою, суб'єкти починають усвідомлювати свої власні інтереси та устремління супротивника. Стадія формування конфлікту закінчується інцидентом, який передбачає три умови: 1) перший учасник свідомо і активно діє на протигагу іншому (тобто своєму противнику); 2) другий учасник усвідомлює, що вказані дії направлені проти його інтересів; 3) у зв'язку з цим він і сам здійснює активні дії, направлені проти першого учасника. Крім того, на цій стадії спостерігаємо фазу відкритого протистояння, суб'єктами якої є рухи, об'єднання, політичні партії, які стають рушійною силою, в контексті якої помітно відчувається роль політичних лідерів, які здійснюють вплив на політичні процеси.

На останній стадії, за думкою Ю. Арзамаскіна, відбувається «згорання конфлікту» або «вирішення конфлікту» [8, с. 170].

Безпосередньо проблемі виокремлення стадій громадянських війн присвячено дослідження К. Щемеліна [9]. Дослідник виокремлює 9 стадій громадянської війни, враховуючи і тривалість кожної стадії (дві останні стадії можуть виступати як необов'язкові).

1) Підготовча стадія, яка характеризується відносною стабільністю держави, але при цьому в суспільстві постійно виникають теми «революції», «внутрішнього конфлікту». На цій стадії поступово збільшується рівень розбіжностей в суспільстві. Перша стадія може тривати десятки років.

2) Різке зростання напруги. Для цієї стадії головною ознакою стає зростання кількості радикально налаштованих людей та збільшення пропаганди. Тривалість цієї стадії становить менше року.

3) Спусковий момент, коли відбувається падіння легітимного уряду, державний переворот чи спалах конфлікту. Події третьої стадії тривають не більше 1–2 місяців.

4) Визначення супротивника та перші битви, в яких беруть участь сотні та тисячі бійців. Стадія триває від 6 місяців до 1 року.

5) Активні бойові дії, які відбуваються на значній частині території країни. Тривалість активних бойових дій становить 3–5 років.

6) Активні бойові дії на обмеженій території (відбувається або зачистка території, або розпад країни). Стадія триває до декількох років.

7) Фінальна стадія, для якої характерно оформлення результатів громадянської війни. Тривалість: 1–2 роки.

8) Стадія диктатури та політичного терору. Тривалість стадії становить до десятків років після завершення громадянської війни.

9) Падіння диктатури, формування системи зміни влади. Триває стадія до декількох років.

На нашу думку, запропонована динаміка громадянських війн не є доречною, оскільки дослідник виокремлює фази стадій в самостійні стадії громадянської війни. Більш того, стадії диктатури та падіння диктатури доцільно було б віднести до кардинальних соціально-політичних наслідків, що обумовлюють подальший соціально-політичний, економічний і навіть духовний розвиток держави та суспільства, які пережили громадянську війну.

На нашу думку, динамічні характеристики громадянської війни пов'язані з тим, які саме події та внутрішні процеси відбуваються в країні. Громадянська війна як збройний конфлікт проходить такі стадії, які мають характерні ознаки.

1. *Підготовча стадія (зародження).* На цій стадії на рівні суспільства виділяються три ознаки напруги: в широких колах населення розповсюджуються незадоволеність станом справ в різних сферах діяльності і незадоволеність тим порядком, що існує; втрачається довіра до влади, зникає почуття безпеки, розповсюджуються песимістичні оцінки майбутнього, масового психічного незадоволення, емоційного сплеску; спостерігається міграція в інші райони; відбуваються стихійні і організовані мітинги, демонстрації, страйки [10].

Майбутні супротивники на цій стадії усвідомлюють, що задоволення їх соціальних інтересів в умовах конкретного суспільства неможливо або знаходиться під загрозою. Як правило, на цій стадії внутрішнє життя суспільства відносно стабільне, але в суспільній думці з'являються ідеї «змін суспільного ладу», «революції». Поступово зростає невдоволення громадян, збільшується глибина між-

групових суперечностей, що накопичилися в конкретному суспільстві. Владні структури здійснюють дії, які викликають загальне невдоволення та загострюють соціальну напругу (наприклад, введення надзвичайного стану, неправомірне або надмірне використання силових методів та засобів).

Більш того, на цій стадії зростає кількість радикально налаштованих представників тих чи інших політичних сил та соціальних груп. Зростає рівень використання пропаганди та дезінформації.

II. Конфліктна стадія громадянської війни. На цій стадії відбувається падіння легітимного уряду або державний переворот, або спалах міжрелігійного / міжрелігійного конфлікту, спостерігається відкрите протиборство із застосуванням збройного насилля. Стадія найчастіше починається в той момент, коли діючі в суспільстві сили досягають такого стану, при якому реалізація інтересів однієї з конфліктуючих сторін виключає можливість досягнення своїх цілей іншою стороною. Протиборчі сторони переходять до насильницьких засобів боротьби, починаючи, як правило, з поодиноких бойових зіткнень й доводячи масштаб бойових дій до меж території всієї країни, що переживає громадянську війну. Взаємодія конфліктних сторін під час громадянської війни відбувається у вигляді збройної боротьби, яка стає вирішальним засобом досягнення поставлених політичних цілей. Основними формами збройного насилля є переворот (соціально-класовий, державний), повстання, партизанський рух, фронтальні регулярні бойові дії. Як показує історія, останні виступають основною формою збройного насилля. Так, Громадянська війна в США (1861–1865 рр.) характеризувалася проведенням фронтальних регулярних бойових дій між Північними та Південними штатами.

Протиборчі конфліктуючі сили, практично реалізуючи свої інтереси, захоплюють та / або утримують владу (причому не тільки повноваження голови держави, але й владу над соціальною групою, суспільством). На другій стадії може відбуватися втручання іноземних держав у внутрішні справи країни або у вигляді поставок зброї обмеженими партіями, або активної воєнної, фінансової, гуманітарної допомоги одній з протиборчих сторін, або військової прихованої чи відкритої інтервенції, спрямованої проти територіальної цілісності або політичної незалежності країни, що переживає громадянську війну.

Конфліктна стадія включає в себе фазу формування та розгортання конфлікту та фазу розвитку або ескалації.

Під час фази формування та розгортання конфлікту громадяни країни все більше починають себе відчувати в полі політики, намагаються розібратися в позиціях протиборчих сторін. Члени суспільства відчують загрозу своєму мирному існуванню, з'являються ідеї бути готовими до

боротьби, навіть підтримувати радикальні ідеї (спочатку приховано, а потім відкрито). Відбувається консолідація позицій сторін, поділ на «своїх» та «чужих», однак реальні сили супротивників ще до кінця невідомі. На цій фазі відбуваються перші зіткнення між прихильниками та представниками протиборчих сторін, перші політичні вбивства та навіть перші справжні битви, в яких бере участь сотні та тисячі бійців.

На фазі ескалації загострення суперечностей між протиборчими сторонами досягає максимуму і відбувається мобілізація всіх матеріальних, фінансових, інформаційних, фізичних та психологічних ресурсів. В суспільстві починають діяти такі соціально-психологічні закономірності, як зменшення комунікації між протиборчими сторонами; збільшення дезінформації щодо стану та політичних позицій протиборчої сторони; закріплення образу ворога та його дегуманізація в очах громадськості; формування орієнтації у свідомості населення на перемогу за рахунок повного знищення протиборчої сторони; закріплення у масовій свідомості негативних стереотипів супротивника. В країні відбувається зміщення емоційного окрасу стану суспільства в бік темного спектру, негативних почуттів, перш за все таких, як неприязнь та ненависть.

На цій фазі відбуваються активні бойові дії на значній частині території країни. Збільшується ймовірність виникнення гіперінфляції, епідемій, голоду. В суспільстві зростає рівень жорстокості. Особливо остання знаходить свій прояв серед збройних формувань протиборчих сторін (так звана бойова жорстокість). Відносно цивільного населення застосовуються тактика політичного терору, практика націоналізації та / або конфіскації, експропріації власності. Відбувається обмеження свободи: жорстокий контроль за діями населення, введення воєнного (надзвичайного) стану, встановлення диктатури певної соціальної групи.

Кожна сторона ставить за мету «перемогу за будь-яку ціну», тобто повністю ліквідувати протиборчу сторону. Застосовується фізичне насилля, свідомо знищується жива сила супротивника, матеріальні та інші цінності протиборчої сторони

В країні збільшуються міграційні потоки. Можна виокремити декілька форм рухливості населення, спричинених внутрішньою війною. Так, однією з форм є евакуаційні переміщення непланового характеру, які викликані загрозою життю мирного населення в зонах бойових дій. Мова йдеться, перш за все, про біженців та переміщених осіб. Другою формою руху населення під час громадянської війни стає еміграція. Внутрішня війна стає підставою виникнення політичних мотивів переселення у потенційних мігрантів.

III. Завершення громадянської війни. Враховуючи те, що будь-яка громадянська війна є конфліктом з «нульовою сумою», що має вза-

емовиключний характер, сторони якого сторони є діаметрально протилежними, то будь-яка перевага одного із учасників внутрішньої війни призводить обов'язково до поразки іншого.

На цій стадії можна виокремити фазу послаблення протистояння між супротивниками та фазу підведення підсумків та оцінка результату. На першій фазі бойові дії відбуваються тільки на обмеженій території, відбувається зачистка території від сторони, що стає переможеною в громадянській війні. Соціально-економічний стан країни стабілізується, загроза вже не стоїть перед більшістю населення країни, але й не зникає зовсім.

Відбувається встановлення державних органів сторони «нової влади» або повернення державних органів «старої влади». Втручання іноземних держав у внутрішні справи держави стають мінімальними, інколи встановлюється позиція очікування, застосовуються здебільшого дипломатичні засоби.

Друга фаза останньої стадії громадянської війни пов'язана зі структуруванням або переструктуруванням політичної системи, перерозподілом владних повноважень, з конкретизуванням правових норм, зміною Конституції як основного закону держави. Відбувається формування нової політичної еліти країни з представників сторони, що перемогла. З боку влади оголошується амністія для представників переможеної сторони, одночасно збільшується міграційних потік з країни з політичних міркувань.

З боку іноземних держав чи міжнародних організацій відбувається згортання програм активної допомоги, починається вивід військ з території країни. Починається процес дипломатичного визнання встановленого режиму іншими країнами та міжнародними організаціями

Отже, процес протікання громадянської війни характеризується послідовною зміною етапів, що відображають процес розгортання конфлікту від його виникнення і до завершення. Внутрішня війна проходить певні стадії, кожна з яких, в свою чергу, поділяється на фази. Кожну стадію та фазу слід розглядати як певний етап в динаміці, що вказує на ступінь напруги в соціально-політичних відносинах та протиріччя протилежних сторін. Стадії та фази

громадянської війни не просто визначаються якимось проміжками часу, а й зумовлені політичними інтересами учасників, інтенсивністю боротьби, рівнем збройного насилля, залученням третіх країн, міжнародними умовам.

Зміна форм взаємодії між сторонами громадянської війни та її учасниками, зокрема тип мислення, реакції, почуття, емоції, залучення нових прихильників, в тому числі і серед зацікавлених груп, на кожній стадії стане предметом подальших досліджень динаміки внутрішньої війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Политическая кофликтология : [учебное пособие] / [Б. Коваленко, А. Пирогов, О. Рыжов]. – М., 2002. – 400 с.
2. Глухова А. Политические конфликты: основания, типология, динамика (теоретико-методологический анализ) / А. Глухова. – М., 2000. – 213 с.
3. Посадский А. Гражданская война в России с точки зрения политической конфликтологии / А. Посадский // Полис. – 2002. – № 3. – С. 34–43.
4. Чинова О. Конфликт как прояв прагматизму в сучасному суспільстві / О. Чинова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1 (16). – С. 116–127.
5. Небоженко В. Соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві / В. Небоженко. – К., 1994. – 246 с.
6. Конфлікт у політичному житті сучасної України: теорія і технологія розв'язання : [навчальний посібник] / [А. Пойченко, В. Ребкало, О. Хворостяний]. – К., 1997. – 189 с.
7. Сірий С. Сутність поняття «локальна війна» і «воєнний конфлікт» та їх типологія / С. Сірий // Політичний менеджмент. – 2006. – № 4. – С. 108–123.
8. Арзамаскин Н. Динамика и условия развития вооруженного политического конфликта / Н. Арзамаскин // Юридическая наука и практика – 2014. – С. 166–172.
9. Щемелинин К. Теория гражданской войны / К. Щемелинин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.schemelinin.com/civil-war.html>.
10. Максименюк М. Механізми саморозгортання етнонаціональних конфліктів в умовах сучасних інтеграційно-дезорганізаційних процесів / М. Максименюк // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2010. – Вип. 42. – С. 102–119.